

EL TRACTAMENT INFORMATIU D'UNA CRISI POLÍTICA

L'11-M A LA PREMSA VALENCIANA

IGNASI DUART

*DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I ANTROPOLOGIA SOCIAL
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA*

Recepció: 20/04/2010; acceptació: 20/09/2010

RESUM

L'11 DE MARÇ DE 2004 TRETZE BOMBES ESCLATAREN A LA XARXA DE TREN DE RODALIES DE LA CAPITAL DE L'ESTAT PROVOCANT DOS CENTENARS DE MORTS I UNA GREU CRISI POLÍTICA. EL PAÍS ESTAVA IMMERS EN UNA DURA CAMPANYA ELECTORAL, LES ENQUESTES INDICAVEN UNA PÈRDUA DE LA MAJORIA ABSOLUTA DEL PP EN LES ELECCIONS DEL DIA CATORZE I MOLTES DIFICULTATS PER ASSOLIR PACTES AMB ALTRES PARTITS. LA DECISIÓ DE PARTICIPAR EN LA GUERRA D'IRAQ HAVIA ENFRONTAT EL GOVERN AMB NOMBROSOS SECTORS DE L'OPINIÓ PÚBLICA. EN AQUESTA SITUACIÓ, L'AUTORIA DE L'ATEMPTAT PODIA RESULTAR DETERMINANT PER DECANTAR LA CONTESA ELECTORAL. LA POLÍTICA INFORMATIVA ES CONVERTIA EN UNA EINA BÀSICA PER A LA GESTIÓ DE LA CRISI. AQUEST TREBALL PRETÉN EVIDENCIAR COM LA GESTIÓ INFORMATIVA DEL GOVERN VA CONDICIONAR L'AGENDA PERIODÍSTICA I COM ELS DIVERSOS DIARIS PUBLICATS AL PAÍS VALENCIÀ CENTRAREN LES SEUES EDICIONS EN FUNCIÓ DE LA SEUA IDEOLOGIA.

PARAULES CLAU:

CRISI POLÍTICA, IDEOLOGIA, AGENDA POLÍTICA, AGENDA MEDIÀTICA, MEDIACIÓ SIMBÒLICA

INTRODUCCIÓ

L'actual sistema polític espanyol al llarg dels seus trenta-un anys d'existència ha sofert tres grans crisis, aquestes tenen com a característica transversal haver comportat un canvi de cicle polític. Entenem com a crisi política un procés de naturalesa conflictiva caracteritzat perquè és sobtat, dinàmic i conjuntural, que provoca l'enfrontament obert entre actors polítics i es desenvolupa amb un alt grau de complexitat (A. Casero, 2008: 149).

La primera crisi va ser conseqüència del colp d'Estat del 23-F (1981). La resistència al canvi dels elements més reaccionaris i les divergències entre el nous dirigents polítics, explicarien l'origen de la crisi (J. Cercas, 2009: 275).

La segona va tenir lloc a meitat dels anys noranta (1994/1995). Va ser el resultat d'una conjunció de guerra bruta contra el terrorisme (GAL, cas Ame-

do, fons reservats...) i corrupció econòmica institucional (Filesa, cas Rubio, cas Roldán).

La tercera és la derivada de l'atemptat terrorista de l'11-M. Els antecedents es troben en el segon mandat del PP. A efectes explicatius, s'ha distingit entre causes pròximes i causes remotes (Gil Calvo, 2005: 13). Entre les remotes trobarem les diverses crisis produïdes durant els anys 2002/2003: Reforma Laboral, «reconquesta» de l'Illot de Perejil, l'enfonsament del Prestige, l'accident del Yak-42, etc. La gestió d'aquestes crisis va causar un gran malestar entre nombrosos sectors de població, però serà el sotrac donat a la política exterior el que produiria més oposició al Govern. El trencament d'un dels eixos de la política exterior democràtica, l'opció europea (F. Aldecoa, 1994: 243) i l'alineament amb les posicions bel·ligerants de l'Administració Bush, partidària de la Guerra contra l'Iraq, serien causa

de les mobilitzacions ciutadanes més important des dels darrers anys del franquisme i de la majoritària oposició de l'opinió pública (Estudis CIS 2481, febrer 2003). La participació en la guerra de l'Iraq (març 2003) va augmentar l'oportunitat al Govern arreu del país. Tot i que aquests fets influïren en el comportament electoral dels ciutadans, les enquestes apuntaven la pèrdua de la majoria absoluta del PP, no van ser determinants per perdre les eleccions. Tampoc no creiem que l'atemptat mateix fos la causa directa del canvi de cicle. Entenem que va estar la gestió de la crisi i especialment la política informativa del Govern la causa directa de la seua derrota electoral. L'opinió pública recelosa per l'ús partidista del terrorisme i la manipulació informativa durant els dies de la crisi va castigar el Govern i el seu partit. Aquest article fixarà l'atenció en aquesta tercera crisi.

OBJECTIU DEL TREBALL I MARC TEÒRIC

El treball que es presenta és el resultat del desenvolupament d'un capítol del Treball d'Investigació defensat per l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats (DEA) en el marc dels estudis de Tercer Cicle cursats en el Departament de Sociologia de la Universitat de València. El Treball tenia com a objectiu l'anàlisi de les protestes que van tenir lloc a València com a conseqüència de la gestió de la crisi política que es deriva de l'atemptat. En la recerca, es va destinar un capítol a analitzar la tasca desenvolupada pels mitjans alternatius i per la premsa convencional en l'àmbit valencià durant la jornada del 13 de març. Es va deixar oberta una anàlisi més ambiciosa, aquesta abordaria la repercussió de la crisi de l'11 fins al 14 de març al nostre País. Aquest article intentarà cobrir la tasca pendent: s'estudiarà el tractament informatiu que la premsa escrita valenciana va realitzar d'aquelles jornades tan vertiginoses. Es pretén evidenciar com la gestió informativa del Govern va condicionar la agenda periodística i com els diversos diaris centraren les seues edicions en funció del seu posicionament ideològic.

Els mitjans de comunicació són una peça clau en la construcció de la realitat social. La posició

determinant que ocupen en el procés de mediació simbòlica els converteixen en institucions encarregades de donar visibilitat als esdeveniments quotidians i rellevants de la vida pública, són institucions que exerceixen un poder cultural o simbòlic diferent del poder polític, econòmic i coercitiu (Thompson, 1998: 34). En la crisi derivada de l'atemptat de l'11-M, la informació es va convertir en la columna vertebral de la gestió, la interacció entre l'agenda política i els mitjans de comunicació i la mediació d'aquests amb l'opinió pública van estar determinants en l'evolució i desenllaç d'aquesta.

La relació entre poder polític i periodístic pot ser explicada recurrent a les escoles que analitzen el poder en les Ciències socials. L'elitisme pur entén que els mitjans estan subordinats i controlats pels dirigents polítics i econòmics. El pluralisme es mostra més obert al debat i a les reivindicacions socials, els mitjans són una plataforma per la divergència amb el poder polític. L'institucionalisme considera que el control polític implica la gestió de la informació, utilitzant processos institucionalitzats que garanteixen el control de les elits, acceptant un determinat qüestionament. Aquest darrer paradigma és el dominant a les democràcies occidentals i el que millor reflecteix les relacions actuals entre poder polític i mediàtic (V. Ampedro, 2000). L'elitisme institucional troba els seus fonaments en la teoria de l'estructuració de Giddens i en plantejaments del neoinstitucionalisme polític. L'estudi de l'objectiu plantejat es farà des de la perspectiva de la Ciència política i de la Sociologia de la comunicació en el marc de la teoria de l'elitisme institucional. Entendrem com a institució tota regla o convenció que organitza la construcció de polítiques públiques i d'informació. Les institucions amb aquestes capacitats tendeixen a privilegiar els grups més poderosos i els imposen límits. El model accepta resultats elitistes i pluralistes perquè evidencia les diferències de poder i les conseqüències no desitjades de les institucions (Hall i Taylor, 1996). No és possible el control total de les institucions, es dona un grau elevat d'incertesa.

METODOLOGIA

Pero la realidad gusta de esconderse
Heráclito de Éfeso

L'estudi de l'objectiu establert es realitzarà des de la perspectiva de la sociologia qualitativa. Partim de la consideració que l'objecte de la sociologia qualitativa és l'anàlisi dels discursos, ja que mitjançant l'acció comunicativa es produeix la construcció de la realitat social (L. E. Alonso, 1998: 46). Per tant, s'estima que és aquesta metodologia la que millor es pot adequar a l'objecte de la recerca.

L'elecció de les tècniques d'investigació està determinada pel referent d'investigació: els discursos periodístics. Entenem les tècniques qualitatives que farem servir com el nucli d'una pragmàtica en la qual s'articulen constriccions socials i lingüístiques, de tal manera que ni unes es resolten en les il·limitades opcions interpretatives que ens pot oferir un text, ni les altres s'esgoten en una expressió més del poder.

Seguirem la tècnica d'anàlisi de discursos i textos de la sociologia crítica, i tindrem com a referents l'obra de J. Ibáñez i L. E. Alonso. Utilitzarem algunes eines de l'Anàlisi Crítica del Discurs (ACD) provinent del camp de la lingüística, els Models Contextuals de Van Dijk serà una de les eines emprades. Replegarem les propostes que revisen els plantejaments de Fairclough i Van Dijk, concretament els treballs de G. Philo del Media Group de la Universitat de Glasgow, el seu mètode d'anàlisi temàtic serà un referent d'utilitat. (G. Philo, 2007).

Per a l'estudi proposat ens hem decantat per la selecció de les portades de la premsa generalista valenciana. La responsabilitat social dels diaris amb la publicació de les seues portades és determinant. Els diaris menys condicionats per l'actualització de les informacions que la radio i la televisió tenien més temps per encaixar les peces que explicarien els fets. Les seues composicions no sols ens donaran una interpretació dels fets sinó que els va convertir en constructors de l'imaginari social dels ciutadans. Les portades representem el primer impacte i contacte que el lector rep de la notícia, i en aquest

cas més, donat el caràcter d'esdeveniment atípic. Estudiarem els titulars i els continguts de les portades, emprem una classificació per diferenciar entre portades informatives i expressives.

La mostra de materials seleccionats està formada per les portades dels diaris *Levante-EMV*, *Las Provincias*, *Información* i *Mediterráneo*, corresponents als dies 12, 13, 14 i 15 de març de 2004. Per procedir a l'anàlisi, s'ha dividit la crisi en quatre categories, aquestes representen els moments més rellevants: 1) l'atemptat, 2) l'autoria, 3) mobilitzacions i protestes, i 4) el resultat electoral.

LA PREMSA GENERALISTA VALENCIANA

Una primera observació a la premsa escrita valenciana constata a inexistència d'un espai comunicatiu integrat i propi, d'abast de País, és un model fonamentalment provincial (A. Casero, 2008: 230). Cap diari té una posició dominant al conjunt del territori valencià, els que hi ha tenen presència i preponderància al seu àmbit provincial. Els diaris de més difusió són: *Levante-EMV* i *Las Provincias*, a la província de València, *Información* a la província d'Alacant i *Mediterráneo*, a la província de Castelló. Si atenem a les dades (OJD), la difusió és la següent: *Levante-EMV*, 47.754 exemplars; *Las Provincias*, 43.872 ex.; *Información*, 34.173 ex. i *Mediterráneo*, entorn dels 11.000 exemplars¹. Els diaris valencians d'àmbit provincial són els de més venda, tot i que es troben en un procés de pèrdua de mercat. El *Levante-EMV* i *Las Provincias*, els de més difusió, es troben per baix dels cinquanta mil exemplars, al principi de la dècada superaven aquesta xifra. Una tendència semblant s'observa per la premsa de Castelló i Alacant encara que menys aguditzada.

La premsa d'àmbit espanyol present al nostre territori si dona una cobertura de País a les seues edicions, amb els seus suplementos locals vertebrats un espai comunicatiu valencià (Cardús i Tolosa, 1998: 43). El de més difusió és *El País*, arriba al País Valencià des del 1980, amb unes vendes entorn dels trenta-cinc mil exemplars. Darrere d'aquest se situa el diari *El Mundo* amb una difusió al voltant

¹ Dades OJD 2006.

dels vint-i-set mil exemplars. El retrocés que s'aprecia en la difusió de la premsa d'àmbit valencià no s'observa en la premsa espanyola present al País, al contrari, hi ha un increment sostingut des del començament de la seua presència. El mercat periòdic valencià atorga als diaris estatals molta rellevància, i dóna lloc a un important grau de dependència quant a l'espai comunicatiu espanyol.

Si comparem amb altres Comunitats de l'Estat, és destacable l'absència de diaris de caire nacionalista. S'ha atribuït aquesta absència a la reduïda presència del nacionalisme polític en l'àmbit valencià (V. Franch, 1998). Per accedir a l'estructura del sistema comunicatiu valencià cal plantejar els dos eixos, o en termes de Rokkan, els dos «cleavage» que el caracteritzen: el polític, esquerra/dreta, i el geogràfic o territorial.

Examinats els trets generals del sistema informatiu valencià, és necessari per tancar la seua anàlisi identificar les característiques bàsiques d'aquest. En primer lloc, s'afirma que hi ha una tendència a l'augment de les xifres de difusió i de les taxes de lectura (A. Casero, 2008: 232). La difusió de la premsa escrita al País valencià ha augmentat cinc punts i el nostre territori ocupa el quart lloc en l'Estat en relació amb el nombre de lectors de premsa escrita. A conseqüència d'aquest dinamisme, el mercat periòdic valencià no es troba plenament estabilitzat (Cardús i Tolosa, 1998). Un inventari de les capçaleres aparegudes i desaparegudes és bona mostra d'aquesta inestabilitat. Tancaments de *Diario de Castellón* (1996), *Periódico de Alicante* (2003) i *Heraldo de Castellón* (2005). Aparició del diari *El Mundo* (1996) i del *Diario de Valencia* (1999). Per finalitzar, cal que destaquem l'intervencionisme polític sobre els mitjans. No és una característica nova, ja es va practicar durant els governs socialistes, tanmateix, sí que es pot afirmar que s'ha incrementat durant els governs del PP. Mostra d'aquest intervencionisme desmesurat ha estat el repartiment partidari de la publicitat i d'alguns programes institucionals, fet que ha beneficiat els mitjans conservadors i ha marginat els crítics, en concret *Levante-EMV* i *Información* (R. Xambó, 2001: 140).

Finalitzarem descrivint el perfil ideològic de la premsa seleccionada per l'estudi, dels quatre diaris generalistes més importants editats al País podem realitzar la següent adscripció: *Levante-EMV*, diari ubicat en el centre-esquerra; *Infomación*, posicionat en el centre, amb una lleugera tendència cap a l'esquerra; *Las Provincias*, d'ideologia conservadora i regionalista; i un quart, *Mediterráneo*, considerat progressista, d'ideologia socialdemòcrata. Els quatre estan integrats en grups editorials, el dos primers formen part del grup Prensa Ibérica; el conservador, del grup Vocento i el de la Plana, del grup Z.

CRISI POLÍTICA I MEDIACIÓ PERIODÍSTICA

L'ATEMPTAT (12/03/2004)

El matí de l'11 de març de 2004 esclataren a diferents trens de la xarxa madrilenya de rodalies tretze motxilles bomba, que van provocar cent noranta-un morts i milers de ferits. L'atemptat es produí tres dies abans de les eleccions generals, es va suspendre la campanya electoral. La confusió era total. El mateix dia 11 comencen les declaracions dels dirigents polítics sobre els fets. La primera la del Lehendakari Ibarretxe, assigna l'autoria a ETA. Una hora després, des de l'esquerra abertzale, el seu portaveu nega tota implicació d'ETA. Les primeres declaracions de dirigents del PP, realitzades pel Secretari General, M. Rajoy, a les tretze hores, van donar per fet la responsabilitat etarra. Poc després serà el Ministre de l'Interior qui mantindrà la mateixa versió. Les primeres planes del dia 12 arplegaran la dantesca situació provocada per l'atemptat, el quatre diaris estudiats comparteixen alguns elements com són les dades quant a ferits i morts i l'ús d'imatges gràfiques a plana completa dels trens rebentats, a excepció del *Levante-EMV* que no fa ús d'imatges dels trens i publica un parell de fotos de ferits. Les diferències s'observen en el tractament de la notícia.

El *Levante-EMV* titula: «10 bombas provocan un 11-M en Madrid». Titular de caràcter informatiu. Des de l'atemptat de l'11-S, l'agenda política internacional estava marcada per la magnitud de

la tragèdia del World Trade Center, les agendes periodístiques no s'escapen d'aquesta influència (V. Sampedro, 2000: 69), això pareix clar en aquest titular del *Levante*. El recurs a l'adjectiu numeral «un 11-M» estableix un paral·lelisme entre ambdues situacions per tal d'evidenciar la magnitud dels fets de Madrid. Recull a caixa més reduïda que el cap de l'Estat i el President del Govern eviten assignar a ETA l'autoria, fallaven les fonts, el dia 11 el Cap de Govern havia contactat amb alguns directors per informar-los que havia estat ETA.

Las Provincias titula com a text més destacat de la seua portada: «Al Qaeda se atribuye la masacre de Madrid». Un titular interpretatiu, responsabilitza de l'autoria el fonamentalisme islàmic, en caixes i lletra més menuda indica que Interior investiga terroristes islamistes, també es menciona en altres diaris però aquest matisa «tras afirmar que había sido obra de ETA», és a dir, quan havia dit el contrari, insinua sense immutar-se que el Ministre es contradia. Significatiu el missatge d'aquesta portada, titular precís i denúncia de les contradiccions oficials. No tornarà a passar, la posició al llarg de la crisi serà la d'alinejar-se amb la tesi del Govern i en un futur identificar-se amb la tesi conspiradora de la resta de premsa conservadora espanyola.

Información, en la seua edició especial del dia 12, sobre una gran fotografia en apaïsat d'un dels trens destrossats i recurrent a la metàfora titula: «España sufre una pesadilla». Titular interpretatiu. Cap detall més acompanya la portada. Un titular que vol evidenciar el dolor col·lectiu i que amb l'ús referencial del substantiu «pesadilla» fa una menció onírica d'una situació sobtada, no desitjada i fora de control. Per una altra part, es pot observar una crida a la unitat dels espanyols mitjançant l'ús de l'emoció, davant la crisi, «España sufre...». Crida interpretable com un intent d'identificació del grup (versemblança poètica, J. Ibáñez, 1985: 132), que demana unitat als d'aquí. Convé recordar que des del trencament de la treva d'ETA el Govern havia alimentat el nacionalisme espanyolista, havia practicat una política d'enfrontament amb unes altres visions més plurals de l'Estat espanyol i havia utilitzat la lluita contra el terrorisme com una arma

política. Les agendes polítiques d'altres partits i les periodístiques no escaparan d'aquesta pressió.

Mediterráneo, portada híbrida: informativa i interpretativa. La data i la quantitat de morts i ferits ocupen el cos central de la portada, acompanyat per una foto d'un tren destrossat que ocupa un quart de la portada. Les frases utilitzades són més concretes que en altres diaris. No dubta a publicar que Al Qaeda s'atribueix l'atemptat i és l'únic diari que relaciona l'acció amb la Guerra d'Iraq i evidència el contrast de posicions en indicar que Aznar manté que l'autora és ETA. Vol mostrar la que entén com a una possible causa de l'atemptat, la coherència d'atribuir al terrorisme islamista l'atemptat (versemblança lògica, J. Ibáñez, 1985: 138). No s'escapa de la crida «patriotera», tot i que no ho fa recurrent a metàfores, al contrari, ho fa d'una manera directa: «Objetivo: España», amb lletra molt més reduïda i com a peu de foto.

LES MOBILITZACIONS INSTITUCIONALS (13/03/2004)

El mateix dia 11, al vespre, constituïda la comissió del Govern pel seguiment de la crisi, una de les seues primeres decisions va ser convocar els ciutadans a manifestar-se el dia dotze. Sota el lema: «El Gobierno de España convoca a todos los españoles para estar con las víctimas, con la Constitución y por la derrota del terrorismo». El termes de la convocatòria responien al llenguatge del frontisme constitucionalista propugnat pel Govern des de la seua darrera majoria absoluta. Durant mesos, es construïren categories per ordenar i classificar els actors polítics en funció de la posició davant del terrorisme i criminalitzar aquell que no estigués alineat amb la posició del Govern. La premsa s'hi va sumar sense cap divergència.

Els quatre diaris recorren a fotos de portada amb les manifestacions en cadascuna de les capitals de província, cal que no oblidem el provincialisme del diaris valencians, tots intenten trobar l'adjectiu o la frase més descriptiva de la magnitud de les manifestacions. Cap de les portades recollirà algunes reaccions ciutadanes que van tenir lloc a les manifestacions dubtant de l'atribució oficial de l'atemptat a ETA, es van veure arrossegats per les prioritats que el Govern establia en la seua genda

política. En el cas valencià, no es recolliren alguns incidents durant el trajecte de la marxa a València i no tots els diaris arplegaren l'actuació del PP per capitalitzar el cap de la manifestació.

Levante-EMV titula «Marea humana contra el terror», la marea té més força que la multitud, recurs metafòric per evidenciar la reacció ciutadana. Cert que la manifestació a València va ser de les tres més nombroses que la ciutat ha viscut els darrers trenta-cinc anys. Des del PP es va considerar la més nombrosa mai celebrada a la ciutat. (1) Dels diaris de València només aquest denunciarà en la seua portada el premeditat desastre organitzatiu que va ser la manifestació a València. La Delegació del Govern, amb J. Cotino al front, va optar per un itinerari que se sol practicar en manifestació més sectorials i va descartar un recorregut pels carrers més amples de la ciutat. Per què?, o es buscava l'efecte multitudinari o es tenia por de no omplir els carrers. El segon titular més important de la portada destaca que el Ministre manté que és ETA l'autora mentre que aquesta ho nega, entenem que vol evidenciar cautelosament la contradicció. Accepta el desprestigi social de l'acrònim terrorista, però oblida que no hi havia antecedents de negació de la responsabilitat. Apareixen els primers titulars on l'oposició reivindica transparència, indicador del primers dubtes públics sobre la versió de l'autoria etarra.

Las Provincias, amb un titular, «España contra el terror», que aparentment vol complir una funció de responsabilitat social, de dinamització davant d'unes circumstàncies tan peculiars, entenem que representa un titular que podem qualificar d'opinió. El diari assumeix un paper de gestor o mobilitzador social i supera els límits convencionals del periodisme. En temps de crisi aquest tipus de plantejaments no contribueixen a restar incertesa a l'excepcionalitat del moment. Hem de destacar que aquest titular és molt paregut al de *La Razón* de l'11-M («Todos contra el Terror»). Per una altra part, de nou el recurs «patriòtic» entra en escena, és Espanya com a entitat i no l'Estat i els ciutadans qui han de combatre el terror. És l'únic dels quatre rotatius que fa ús d'aquest nacionalisme espanyol per titular les mobilitzacions valencianes. El titular principal s'acompanya també de metàfores aquà-

tiques, en aquest cas són riuades de ciutadans i no mares. Es produeix una variació significativa en relació amb els titulars del dia anterior, ja no apareix en portada la reivindicació islamista, ara informa que Interior insisteix que l'autora és ETA i que l'oposició demana «toda la informació».

Información, «Respuesta histórica» és el titular descriptiu i més convencional que utilitzaren el diaris analitzats per descriure les manifestacions. Pot tenir una interpretació ambivalent. En termes concrets, hi ha resposta quan es pregunta, quan es convoca, en una consideració més àmplia, podem entendre resposta com a reacció. En el primer cas, podem entendre resposta com l'actuació del ciutadans davant la convocatòria realitzada pel Govern a manifestar-se a les principals ciutats, una segona interpretació permetria entendre el substantiu com una reacció, un acte d'indignació ciutadana davant de la gravetat dels fets, del les causes que el provoquen. Que va ser històrica, per la causa i la magnitud de les manifestacions. Aquest diari parla de centenars de milers ciutadans a tota «la provincia». De la mateixa manera que ho fan uns altres diaris, recull una mena de macabre marcador on s'enregistren les variacions que van produint-se en el nombre de ferits i morts.

Mediterráneo, sobre una foto de una de les places més simbòliques de la ciutat, utilitza el titular més concret dels quatre diaris: «Clamor». Acompanyat d'un titular secundari que quantifica d'una manera precisa el nombre de manifestants en «toda la provincia». Aquest adjectiu és sinònim de crit, de reacció davant els fets, de protesta, d'exigència, ho entenem com una actitud col·lectiva, com l'expressió d'un estat social d'ànim.

L'AUTORIA I LES PROTESTES CIUTADANES. (14/3/2004)

Des del mateix vespre del dia 11, l'atribució que el Govern feia de la responsabilitat de l'atemptat generava tot tipus de dubtes. El 12, com hem explicat, a algunes manifestacions hi havia crits que demanaven transparència, tot i això, alguns mitjans no arplegaren en les seues portades aquestes protestes. El 13, les evidències apuntaven que la responsabilitat atribuïda a ETA pel Govern no se sostenia. En moltes ciutats de l'Estat es van pro-

duir concentracions, sense cap tipus de símbols, davant les seus del PP per exigir la veritat sobre el que estava passant. Cal recordar que aquestes concentracions eren actes de desobediència civil sense precedents en la vida democràtica espanyola, estaven en la jornada de reflexió prèvia a les eleccions i la legislació electoral prohibeix expressament tot tipus de manifestació, acte o declaració política. Tot seguit, explicarem com les portades de la premsa valenciana arreplegaven la situació.

Levante-EMV obria l'edició del 14 amb un titular informatiu, «Detenidos tres marroquíes y dos indios por el atentado», relacionava els detinguts amb l'atemptat de Casablanca i explicava la manera com s'havia arribat fins a ells. Cap interpretació, tot descripció de fets. Baix el titular principal, una foto de les concentracions que van tenir lloc la vesprada i nit anteriors davant la seu del PP a València. Informava que havien tingut lloc a Madrid, Barcelona i altres ciutats, i que aquestes, segons els concentrats, eren espontànies. Areplegava la frase més utilitzada en les protestes: «Abans de votar, volem saber la veritat». Recordem que el dia que es publicava, el 14, es votava, la portada no arreplegava cap crida a la participació, prioritzava l'esclariment de l'autoria.

Las Provincias encapçalava de manera semblant: «Detenidos tres marroquíes y dos indios por la masacre de Madrid», a diferència del *Levante-EMV*, construeix un titular híbrid, on per una part informa sobre la detenció i per una altra, de manera expressiva caracteritza l'atemptat, «...masacre de Madrid». De la mateixa manera, el primer titular és acompanyat d'un segon, amb tipografia menor, on opina sobre l'estat en el qual els espanyols aniran a votar, «conmocionados...», i expressa que el final de campanya ha resultat «...crispado y salpicado de polémica...». El recurs d'aquests adjectius vol categoritzar de manera referencial el grup condicionant l'aptitud dels ciutadans. Ha deixat el registre informatiu, pràctica necessària en una situació d'excepcionalitat com la viscuda per tal de calmar la tensió que hi ha i ha optat per l'opció de construir-ne una opinió sobre els esdeveniments. Totes aquestes opinions van acompanyades d'una fotografia ubicada en el centre de la portada, on

dues persones ploren sobre els taüts dels seus familiars. Opinió i emoció es conjuguen en una portada que despatxa amb una línia, difícil de localitzar, les concentracions davant la seu del PP i sense cap informació gràfica. A partir d'aquest moment s'observen les divergències informatives i interpretatives entre el quatre diaris.

Información titula de la mateixa manera que *Levante-EMV*. Publica una fotografia en el centre de la portada de la concentració del 13-M davant de la seu del PP a Madrid, on s'encaren manifestants i un nombrós desplegament policial. També opta per una segona imatge gràfica, la mateixa que la de *Las Provincias* però d'escala més reduïda i, per tant, amb menys protagonisme que la de l'altre diari. De la mateixa manera, emet opinió pel que fa a la jornada electoral i la qualifica de «tensa y atípica», menciona, a diferència del altres tres diaris, la il·legal intervenció del Secretari General del PP (estem en jornada de reflexió) i denuncia «les concentracions davant les seues seus i també la resposta del portaveu del PSOE». En definitiva, una portada híbrida, on majoritàriament trobem titulars informatius i amb menys protagonisme, també titulars expressius.

Mediterráneo, aquest diari publica un titular expressiu, on es posiciona quant a l'autoria, on recull les protestes desobedients a Castelló, fa una crida a la participació electoral i planteja que aquesta és la solució. El titular principal és: «Confirman la autoría de la red Al-Qaeda en el atentado del 11-M», la formulació en tercera persona, algú confirma, el diari l'acompanya amb un titular secundari, responen que el cap militar d'Al-Qaeda a Europa és qui ho reivindica, no són explicacions del Ministeri de l'Interior a qui no anomena en cap moment en la portada. Recull baix el títol de protesta les concentracions davant la seu del PP a Castelló. A diferència dels altres tres diaris, arreplega la denúncia de PSOE i IU contra Rajoy per la publicació d'una entrevista a aquest el dia de la jornada de reflexió. Es posiciona quant a la participació i la plantejant com la solució a la crisi, significativa crida. Abans de l'atemptat, els instituts d'opinió sabien que una alta participació perjudicaria el PP, després de l'atemptat i amb la percepció negativa de la gestió

informativa de la crisi, era factible pensar en una mobilització de l'abstencionisme d'esquerres. Plan-tejar el vot com a solució pot entendre's com recla-mar a la ciutadania un càstig al Govern.

RESULTAT ELECTORAL

Des del principi de la crisi, s'evidenciava que l'autoria de l'atemptat podria condicionar el resul-tat electoral. La disjuntiva ETA/Al-Qaeda podia de-terminar el comportament electoral dels ciutadans que ja apuntava algunes variacions substancials, quasi tots els pronòstics coincidien en la pèrdua de la majoria absoluta del PP i la seua dificultat per pactar amb altres partits. El Govern des d'un primer moment apuntava cap a la responsabilitat etarra, va insistir sobre aquesta fins a la jornada electoral, sabedor que la confirmació de l'autoria islamista mobilitzaria un electorat d'esquerres que s'oposa-va a la participació a la Guerra d'Iraq, i fins i tot podia produir transvasaments de vots entre partits. La pretensió de decantar l'opinió pública cap a la versió oficial no va resultar factible més enllà del dia 12. L'opinió pública va constatar la manipula-ció i va castigar el PP amb la derrota electoral. La premsa valenciana tractava aquest canvi de cicle de la manera següent:

Levante-EMV, iniciava la portada de la seua edi-ció del dia 15 amb la notícia: «Zapatero gana por sorpresa tras el atentado del 11-M». Titular prou expressiu, d'opinió més que informatiu. L'adjec-tiu «sorpresa» resulta significatiu. Sembla que els editors no havien valorat acuradament la gestió in-formativa de la crisi feta pel Govern i, per tant, no havien considerat la hipòtesi que l'autoria podia estar determinant per al resultat. No consideraren les preferències electorals que venien manifestant-se pel 14-M i no van contemplar que aquest no les canviava sinó que les radicalitzava². Si es buscava l'efecte sorpresa en el titular, hauria estat interes-sant la inversió de la notícia considerant sorpresa la derrota del PP, és la denominada versemblança referencial (J. Ibáñez, 1985: 133). Pel que fa a la informació gràfica, és el diari que fa un tracta-ment menys personalista, la fotografia de porta-

da és d'un grup de dirigents del PSOE celebrant la victòria on situa el futur President en el mateix pla que la resta. Constanta la pèrdua de dos escons pel PP, resultat del transvasament de vot, són els dos que perd el PP i planteja la necessitat de pactar per poder formar Govern.

Las Provincias encapçala la portada amb un es-carit titular: «Zapatero, presidente». Pràctica molt estesa entre el partits i mitjans de comunicació és identificar el cognom del dirigent més important amb la institució que expressa el poder polític. Re-curs molt utilitzat en campanyes electorals i actes d'aclamació, mostra la personalització de la polí-tica amb la construcció de una marca que ja no és tan sols les sigles del partit sinó, també el cognom del candidat. Aquest manera de titular reflecteix la pèrdua i el canvi. Titular secundari però de molta rellevància és: «Los atentados de Madrid castigan al PP, que pierde 35 escaños mientras los socialistas ganan 39». És important perquè associa atemptat amb pèrdua electoral, són el primers intents de l'ex-plicació conservadora del canvi de cicle, no va ser la gestió de la crisi la causa de la derrota, la mani-pulació informativa no ha existit segons la versió del PP i la premsa conservadora. L'atemptat, resul-tat d'una «conspiració» contra el PP serà la causa directa de la seua derrota electoral. Finalment, en un intent d'escampar més incertesa, aquest rota-tiu aquissa el fantasma de l'aigua, («La victoria de la izquierda deja en el aire el trasvase del agua del Ebro a la CV») de tants bons resultats electorals pel PP al nostre País, tot un exercici de responsabi-litat periodística. El tractament gràfic està format per una fotografia amb l'única imatge de Zapatero fent el signe de la victòria.

Información, portada d'opinió personalitzada en el titular «Zapatero da el vuelco» i la fotografia amb el dirigent guanyador. Recurs a la metàfora per tal de noticiar el canvi, Zapatero, que no el PSOE, pega la volta a la vida política espanyola. És una expressió d'íctica aplicada a l'ús del temps en el verb, per destacar la immediatesa d'allò que s'està expres-sant. L'elecció del verb no és casual, podem enten-dre'l com invertir una situació o tombar o abatre

² María de las Heras, *El País*, 24/03/04.

un adversari, en qualsevol de les dues versions un plantejament personalista de la contesa política per explicar la victòria del PSOE. En titulars secundaris associa l'augment de la participació amb el càstig al PP i la victòria del PSOE. No vincula de manera expressa l'atemptat amb la derrota, més bé al contrari, anuncia un editorial amb l'expressiu títol de «Había motivos». És l'únic diari que arreplega declaracions i imatges dels derrotats.

Mediterráneo, portada amb titulars d'opinió, en la línia seguida per aquest rotatiu des del principi de la crisi. L'anàlisi nuclear del text des de la perspectiva de la versemblança lògica (J. Ibáñez, 1985: 139) ens porta a identificar un fenomen d'adició en la portada, el recurs a la hipèrbole, el dir més per a dir més. La notícia principal de portada ho expressa així: «Zapatazo a Aznar y Rajoy». L'adjectivació del cognom del dirigent socialista serveix al rotatiu per explicar la derrota del PP. El «zapatazo», és una acció enèrgica, un colp, sembla que així entén la derrota, personalitza a la vegada que responsabilitza Aznar i Rajoy. En un segon titular, qualifica la jornada de «Rebelión democrática contra el PP», expressa que la ciutadania s'ha capgirat contra el PP, arreplega l'augment de nou punts de la participació i considera que ha estat aquesta la que «... barre a Aznar y Rajoy». Dels quatre diaris analitzats, ha estat l'únic que personalitza la responsabilitat de la derrota del PP. La fotografia de portada és per a Zapatero amb un gest d'alegria i envoltat de persones a la seu del PSOE.

CONCLUSIONS

Dues són les explicacions que s'han donat entorn de la crisi de l'11-M. La mantinguda pel PP i els mitjans de comunicació conservadors, que argumenten que l'atemptat i la posterior crisi són la conseqüència premeditada i directa d'una conspiració per a traure al PP del Govern. Una segona, defensada per la resta de partits parlamentaris, moviments socials i diversos mitjans de comunicació, que entenen que l'atemptat està relacionat amb la participació a la Guerra de l'Iraq i que el canvi de cicle polític és el resultat del càstig que els ciutadans aplicaren al PP per la manipulació informativa practicada al llarg de la crisi.

Les interpretacions anteriors són el resultat d'una anàlisi acurada i amb una perspectiva temporal que superava la vertiginosa immediatesa de les jornades de l'11 fins al 14 de Març de 2004. Malgrat això, l'observació i evolució del tractament informatiu donat pel diaris objecte de l'estudi confirmen les tendències que configuraren les esmentades explicacions.

L'objectiu de la recerca era mostrar la influència que la política informativa del Govern va tenir sobre la premsa estudiada i com aquesta va tractar els fets en funció del seu posicionament ideològic. L'anàlisi del titulars i continguts de les portades del diaris ens permet afirmar que tres (*Levante-EMV*, *Información* i *Las Provincias*) d'aquests van evolucionar en sentits diferents al llarg de la crisi mentre que el diari de la Plana va mantenir més homogeneïtat en les seues posicions. En els titulars del 12 podem diferenciar entre els que van informar sobre el fets, *Levante* i *Información*, sense mantenir una posició diferent de l'oficial i els que es van distanciar de la versió governamental, *Las Provincias* i *Mediterráneo*. Per les mobilitzacions institucionals hi ha coincidència en la magnitud, encara que la ideologia de cada diari condiona la interpretació de les manifestacions, trobem dos casos que informen fent ús de metàfores («Marea humana...» en el *Levante* i «Clamor...» en *Mediterráneo*) i els altres dos amb titulars més definits i amb un posicionament més ideològic en els titulars principals («España contra el terror») o en els secundaris amb una clara influència dels discurs nacionalista espanyol. S'observen les primeres variacions de posició pel que fa a la versió oficial. El diari conservador ja no assigna l'autoria a Al-Qaeda de manera explícita com ho va fer el primer dia. Els altres diaris centren l'atenció en l'esclariment oficial de l'autoria i donen gran rellevància a les protestes ciutadanes davant les seus del PP. El diari conservador no atorga en portada un especial tractament a les protestes espontànies, suposava enfrontar-se ideològicament amb el propi grup, aquestes accions eren una forma de polarització que marcava la diferencia ideològica (Van Dijk, 2008: 63). El tractament de les protestes va ser el punt d'inflexió on les diferències en el tractament de la crisi va

mostrar el posicionament ideològic de cada diari. A partir d'aquest moment, pot afirmar que dos dels diaris (*Levante-EMV* i *Información*) abandonaren la versió oficial del Govern, el de Castelló va incrementar les crítiques a la versió oficial i el quart es va aproximar a aquesta (*Las Provincias*), tendència que en un futur immediat va ser encara més clara. L'anàlisi dels titulars sobre el resultat electoral mostra la tendència manifestada anteriorment, els diaris progressistes consideraren, amb matisos, el resultat un càstig de la ciutadania per la gestió de la crisi mentre que la premsa conservadora considerava que l'atemptat va estar la causa directa de la derrota electoral.

El quadre adjunt sobre el tipus de portades ens permet resumir el tractament donat a cada una de les etapes analítiques en què s'ha dividit la crisi. Diferenciem entre portades informatives, expressives o d'opinió i híbrides.

El plantejament teòric, l'elitisme institucional, en permet afirmar que fins ben avançada la crisi els diaris estudiats, amb diferent intensitat i matisos, van estar influïts per la versió oficial. Van fer continuisme de la jerarquització de prioritats establides pel Govern, la qual cosa constata la institucionalització de les fonts per la construcció de l'agenda informativa (V. Sampedro, 2000: 75). L'estudi ens ha mostrat trets combinats d'elitisme i pluralisme: intent d'imposar informativament una versió dels fets per part del Govern al principi i introducció d'elements crítics quan l'opinió pública es distanciava de la versió oficial. Els discurs públic es va manifestar en tres ordres: intentar la difusió d'una versió inspirada en la ideologia do-

minant, afectar les institucions i intentar influir sobre els receptors.

L'ús de l'eina metodològica d'anàlisi del discurs ens ha permès anar més enllà del que seria un estudi de l'estructura lingüística, superant el text i buscant el discurs, conscients que en l'investigació social el discurs supera el text (L. E. Alonso, 1998: 202). En l'estudi hem abordat allò que els titulars deien, tant en els aspectes micro com en els macro (el context social on es produeixen els discursos, portades, objecte d'estudi). Paral·lelament, s'ha estudiat la manera com es deia, com per tal de trobar les claus per entrar al discurs, les formes i categories com es classifica i ordena el món –versemblant referencial–, com es mostraven els senyals d'identitat de grup –versemblança poètica–, la manera de donar coherència al discurs –versemblança lògica– i la justificació dels discursos.

Per concloure, cal que destaquem que tot i que la crisi de l'11-M va tenir el seu epicentre a Madrid, hi hagué diverses expressions d'aquesta a diversos indrets de l'Estat. En el cas valencià, hem observat especificitats pel que fa a la convocatòria i el desenvolupament de la manifestació institucional, on el PP va voler capitalitzar la manifestació i garantir l'èxit determinant un traçat poc habitual per a una nombrosa manifestació. Els fets del 13-M també tingueren una dinàmica pròpia, a diferència d'altres ciutats, a les valencianes on tingueren lloc protestes no hi hagué aldarulls amb la policia. Finalment i pel que fa a la premsa valenciana, hem d'afirmar que exceptuant el diari *Mediterráneo* que va mantenir un tractament informatiu coherent durant els quatre dies, la resta va fer una evolució inversa. En

Tipus de titulars en cada fase de la crisi

	<i>Atemptat</i>	<i>Mobilitzacions institucionals</i>	<i>Autoria i protestes</i>	<i>Resultat electoral</i>
<i>Levante-EMV</i>	Informatiu	Expressiu	Informatiu	Expressiu
<i>Las Provincias</i>	Expressiu	Expressiu	Híbrid	Híbrid
<i>Información</i>	Expressiu	Expressiu	Informatiu	Expressiu
<i>Mediterráneo</i>	Híbrid	Expressiu	Expressiu	Expressiu

Font: Elaboració pròpia.

els casos de *Levante-EMV* i *Información*, es va de portades informatives a expressives, més clarament en el cas de *Levante-EMV*. Pel que fa a *Las Provincias*, el trajecte fou el contrari, d'una portada inicial distant de la versió oficial a una identificació final amb aquesta.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, L. E. (1998): *La mirada cualitativa en sociología*, Fundamentos.
- CASERO, A. (2008): *La construcción mediática de las crisis políticas*, Fragua.
- IBÁÑEZ, J. (1985): *Análisis sociológico de textos o discursos*, Reis.
- SAMPEDRO, V. (2000): *Opinión pública y democracia deliberativa*, Istmo.
- THOMPSON, J. B. (1998): *Los media y la modernidad*, Paidós.
- VAN DIJK, T. A. (2008): *Ideología y discurso*, Ariel.
- WODAK, R. i M. MEYER (2003): *Métodos de análisis crítico del discurso*, Gedisa.
- XAMBÓ, R. (2001): *Comunicació, política i societat. El cas valencià*, Tres i Cuatre.

